

Ásványi Ilona

Megmaradva-megújulva

Az egyházi-felekezeti könyvtárak helyzete, feladatai a 21. század elején

Minden könyvtártörténettel foglalkozó tudja, hogy az egyházi-felekezeti könyvtárak az egyik legrégebbi könyvtártípus, hiszen az írásbeliség kezdetén könyvtára valamely egyházi, illetve világi méltóságnak vagy közösségnek volt. Ugyancsak ismeretes a magyarországi egyházi-felekezeti gyűjtemények sorsa a „magyar történelem zivataros századaiban”.

Dolgozatunk célja, hogy rámutasson néhány, az egyházi könyvtárakban az elmúlt 25 évben történt változásra, és rövid helyzetképet adjon napjainkról. Ezért történetükből csak a 20. század második felére, az 1948, illetve az 1950 utáni sorsukra utalunk.

A második világháború, majd a „fordulat éve” (1948) és a szerzetesrendek feloszlatása (1950) után a magyarországi felekezeti könyvtárak zöme részben vagy teljesen megsemmisült, könyvraktárként létezett, vagy bezárult a nagyközönség előtt. Csupán kb. tíz könyvtár – leginkább a teremkönyvtárral is bírók – működtek korlátozottan nyilvános tudományos szakkönyvtárként, még inkább turistalátványosságként, múzeumként. Bár Magyarországon – a környező szocialista országokkal ellentétben – a zirci ciszterci és a gyöngyösi ferences könyvtár kivételével az egyházi-felekezeti könyvtárak fenntartója az egyház maradt a „szocialista politikai berendezkedés” alatt is, maga a fenntartó csak korlátozva létezhetett.

A 20. század második felében az egyházi könyvtárak mint könyvtárak kiestek a szakmai köztudatból, és kimaradtak a magyarországi könyvtári hálózatból, melynek gerincét az 1950 táján alakult megyei könyvtárak alkotják. Módszertani központként működve ez utóbbiak köré szerveződtek a közművelődési – ma településinek mondott – könyvtárak. Külön csoportot alkottak a rendszeren belül a történelmi-társadalmi berendezkedés következtében létrejött vállalati, intézményi (pl. kórházak, bíróságok stb.) és szakszervezeti könyvtárak, illetve az oktatási intézmények – közoktatástól a felsőoktatásig – könyvtárai. Kiemelt helyen álltak és állnak a könyvtári rendszerben a nemzeti kulturális vagyoni részét képező muzeális gyűjteménnyel is bíró országos könyvtárak: OSZK, ELTE Egyetemi Könyvtár, MTA könyvtára, az országos hatókörű szakkönyvtárak és az egymáshoz lazábban kapcsolódó különböző egyéb szakkönyvtárak.

Az egyházi könyvtárak tetszhalott állapotukból nagyon lassan kezdtek el éledezni a rendszerváltást követően. Ennek az oka egyrészt az, hogy egy politikai-társadalmi-ideológiai váltás után nem a kulturális terület változik meg először, hanem a „társadalmi berendezkedés”, az intézményi hálózat, az ezek alapját adó gazdaság stb. A kultúra területén is először általában az oktatás alakul át, meg a média, és csak ezután az egyéb szakágak. A másik ok a félelem volt: az egyházi intézmények megszüntetése, a keresztény emberek ellehetetlenítése, a vallásüldözés még eleven élményként és tapasztalatként élt az emberek szívében; voltak, akiknek lelkében elhalványult a hit, formálissá vált vagy megszűnt a valósággyakorlat, és felnőttek olyan nemzedékek, amelyek már nem kaptak vallásos nevelést.

Az egyház szabad működésére vonatkozó első „biztatást” az 1990-ben hatályba lépett vallásszabadságról szóló törvény¹ jelentette, mely lehetővé tette az egyházak működését különböző területeken, így a kultúra területén is.

Ahogy az országban bekövetkezett változásnak és változtatásnak is megvolt a törvényszerű sorrendje, úgy az egyház felelédésének is. Az egyház eredeti, elsődleges küldetése és feladata a pasztoráció, evangelizáció. 1990 után először a hitélet, a vallásgyakorlat vált szabadabbá.²

A hitélettel párhuzamosan másodikként az egyház másik alapfeladata, a szociális munka éledt fel. A kultúra területén először az oktatás változott, és csak ezután a többi terület: média, sajtó, kiadványok... és a sor végén következtek a közel ötven év alatt inkább „archívum” könyvtárak, levéltárak, gyűjtemények-múzeumok. A muzeális gyűjteményekkel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy az egyházi *múzeumok* anyagának nagy része még a közelmúltban is mindennapi használati tárgy volt a liturgiában: miseruha, kehely... stb.; akár száz vagy kétszáz éves casulát is viseltek, használtak. Az egyházi *levéltárakban* őrzött középkori vagy akár újkori oklevelek és egyéb iratok jelentőségét nem kell hangsúlyoznunk, és az is vitathatatlan, hogy a *könyvtárak* muzeális gyűjteménye a nemzeti kulturális örökség részét képezi. Az is igaz, hogy az egyházi könyvtáraknak azért is volt raktár vagy archívum jellegük, mert szakmai öngyilkossággal ért fel, ha valaki egyházi-vallási témát választott tudományos fokozata megszerzéséért. Legfeljebb a vallási néprajz vagy a kultúrtörténet, esetleg nyelvészet vagy régi magyar irodalom felől lehetett bújtatva-rejtve becserkészni és legalább a tudományos élet valamely területén bemutatni ezeket a gyűjteményeket.

1989 után a megváltozott körülmények között nyilvánvalóvá vált, hogy gyorsabb és hatékonyabb lenne az egyházi-felekezeti könyvtárak életre keltése, ha szervezetbe tömörülnének. Így alakult meg a BETH-et³ tartva szem előtt, alig több mint 24 könyvtár

1 1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról.

2 Dolgozatunk témájához nem tartozik, de érdemes elgondolkodnunk azon, hogy az elzárás és korlátozás évtizedei alatt, 1962 és 1965 között zajlott le az egyház nagy reformja, a második vatikáni zsinat, melynek állásfoglalásai csak lassan és nehezen törtek át a vasfüggönyön, és ellenzői is voltak világszerte és hazánkban is. Éppen ezért 1990-ben a hitélet és vallásgyakorlat felelésztsége, megélénkítése és megújítása éppen elég nagy feladat volt.

3 Napjainkban három olyan külföldi szakmai szervezet ismert, mely az egyházi-felekezeti könyvtárakat fogja össze. Ezek: az Arbeitsgemeinschaft Katholisch-Theologischer Bibliotheken (AKThB = <http://akthb.de/> [2018.02.24.]), a német katolikus teológiai könyvtárak munkaközössége, a Bibliothèques Européennes de Théologie (BETH = <https://theo.kuleuven.be/apps/press/beth/> [2018.02.24.]), korábban Conseil International des Associations de Bibliothèques de Théologie, a teológiai könyvtárak egyesületei nemzetközi tanácsa és az American Theological Library Association (ATLA = <https://www.atla.com/Pages/default.aspx> [2018.02-24.]), az amerikai teológiai könyvtárak társasága (egyesülete). Magyarország uniós tagsága előtt kiemelt jelentőséggel bírt, hogy az Európai Unió által is elfogadott BETH, mely az európai egyházi (felekezeti) könyvtárakat fogja össze ökumenikus jelleggel, kezdettől meghívta tagjai közé az Egyházi Könyvtárak Egyesülését. A megfigyelői státusz után 2002 óta az Egyesülés rendes tagja a szervezetnek. A BETH 1996-ban és 2005-ben Magyarországon tartotta éves összejövetelét; 1996-ban Pannonhalmán, 2005-ben Debrecenben. Mindkét alkalommal több elnökségi tag jelen volt a rendezvényen. A külföldi találkozókon minden évben részt vesznek az EKE delegáltjai. 2004-ben a tisztújító közgyűlés után az egyesület az ATLA-val is kereste az együttműködés lehetőségeit, ám a nagy távolság, illetve anyagi okok miatt a személyes kapcsolattartást nem tudta vállalni a társasággal. Az AKThB-val idővel a kapcsolat elhalt, de tervezik az új kapcsolatfelvételt.

összefogásával 1994-ben az Egyházi Könyvtárak Egyesülete (EKE),⁴ mely e könyvtár-csoport szakmai-érdekképviseleti szervezete, ugyanakkor ökumenikus szellemiségű spirituális közösség is. Napjainkban közel 70 magyarországi és határon túli magyar könyvtár a tagja.

Az egyházi könyvtárak megújulásának anyagi fedezetét segítette az 1997-ben létrejött és 1999-től hatályos ún. *Vatikáni megállapodás*,⁵ mely biztosította az állam által évenként adott egyházi közgyűjteményi támogatást,⁶ melyet a mindenkori költségvetés függvényében kaptak és kapnak az egyházi fenntartók. Az összeg az elmúlt két évtizedben többször változott – voltak évek, amikor növekedett, és voltak, amikor drasztikusan csökkent.

Az 1997-es „kulturális törvény”⁷ már számolt az egyházi könyvtárakkal is, bár e törvény egyik újdonsága éppen abban is állt, hogy nem a korábbi tipizálást használta, hanem nyilvános és nem nyilvános könyvtárról beszélt, előírva a nyilvános könyvtárak jegyzékének vezetését. A nyilvános státuszt vállaló egyházi könyvtárak⁸ számára megnyílt az út különböző hazai, elsősorban a Nemzeti Kulturális Alap által kiírt,⁹ majd uniós pályázatokhoz is.

Az egyházi-felekezeti könyvtárak *gyűjteménye* (a muzeális könyvek mellett az adott vallásfelekezet szakirodalma), *szolgáltatásai* (gyakran intézményi ajánláshoz kötött helyben kutathatóság, fenntartói engedély a védett vagy különböző okokból zárolt anyag tanulmányozására, digitalizált másolatok rendelkezésre bocsátása, közzététel publikációs

4 Az egyesület honlapja: <http://www.eke.hu> [2017.12.05.]

Ismertető az egyesületről: ÁSVÁNYI 2004a; ÁSVÁNYI 2004b; ÁSVÁNYI 2004c; ÁSVÁNYI 2007; ÁSVÁNYI 2009; ÁSVÁNYI 2014a; ÁSVÁNYI 2014b.

5 1999. évi LXX. törvény a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdéstről 1997. június 20-án, Vatikánvárosban aláírt Megállapodás kihirdetéséről – „*Megállapodás, amely létrejött egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdéstről*”.

6 Az egyházi közgyűjteményi támogatás összegének változása 1997 és 2016 között (év/MFt): 1997: 265,5; 1998: 300; 1999: 390; 2000: 418,4; 2001: 447,7; 2002: 479; 2003: 792,6; 2004: 792,6; 2005: 805,6; 2006: 500; 2007: 500; 2008: 325; 2009: 716; 2010: 652; 2011: 750; 2012: 750; 2013: 750; 2014: 2846; 2015: 2846; 2016: 2891,5. Az adatokból látható, hogy a támogatás összege 1997 és 2005 között növekedett, majd 2006-ban közel 40%-kal csökkent, 2007-ben stagnált, majd 2008-ban ismét 35%-kal csökkent. A 2009-ben kapott összeg az előző évekhez képest magasabb, 716 MFt, ám még mindig kevesebb volt, mint a 2005-ben kapott támogatás, és az összeg 2010-ben ismét kb. 9%-kal csökkent. 2011-ben növekedett, majd 2013-ig stagnált. 2014-ben négyszeresére emelkedett, és ez az összeg maradt 2015-ben is, 2016-ban pedig még ez a szám is növekedett.

7 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről – 64/1999. (IV. 28.) Kormányrendelet a nyilvános könyvtárak jegyzékének vezetéséről – módosítás: 120/2014. (IV.8.) Korm. rendelet. Lásd még: 2015. évi CCVII. törvény a Nemzeti Kulturális Alapról szóló 1993. évi XXIII. törvény és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény módosításáról.

8 ÁSVÁNYI 2014c.

9 1993. évi XXIII. törvény a Nemzeti Kulturális Alapról – 9/2006. (V. 9.) NKÖM rendelet a Nemzeti Kulturális Alapról szóló 1993. évi XXIII. törvény végrehajtásáról – 2015. évi CCVII. törvény a Nemzeti Kulturális Alapról szóló 1993. évi XXIII. törvény és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény módosításáról.

engedéllyel stb.) és *könyvtárhasználói* (tudományos kutatók, doktori iskolások, szakdolgozók) *szakkönyvtári jellemzőket*¹⁰ mutatnak.

Ám ahhoz, hogy a rendszerváltozás után az egyházi könyvtárak újra visszakerüljenek a szakmai köztudatba, az élő és működő könyvtári rendszerbe, a nyilvános státusszal járó, vagy pusztán „a” könyvtárra, mint *közművelődési intézményre* jellemző „közszolgálati”, *közművelődési és közgyűjteményi feladatokat* is vállalniuk kellett.¹¹ Létezésüket és működésüket többek között azzal próbálták legitimizálni, hogy a hatályos alkotmányra hivatkoztak, melyben az információhoz való hozzáférés alanyi, alapvető jogként szerepelt, márpedig lehet, hogy bizonyos – akár kultúrtörténeti – információk éppen egy kódexben, ősnymtatványban maradtak fent, nem beszélve a teológiai szakirodalomról.

A következő évek feladata az lesz, hogy az egyházi könyvtárak a szakkönyvtári identitásukat erősítsék, e jellemzőket markánsan megjelenítsék és megmutassák. Ezek: *muzeális gyűjtemény, műemlékkönyvtár, így régikönyves tudományos kutatóműhely, régikönyves szakkönyvtár, másrészt teológia és segédtudományai* témában *modern szakkönyvtár*, de a teológia-tudomány – melyre állandóság és változás egyszerre jellemző – jellegéből adódóan *történeti szakkönyvtár*.

Az egyházi-felekezeti könyvtárak feladata gyűjteményük jellegéből adódóan mindig kettős volt. Egyrészt a *muzeális könyvanyag* állományvédelme, a 20–21. századi elvárásoknak megfelelő feltárása, digitalizálása, hozzáférhetővé tétele, másrészt a *modern teológiai irodalom*, nyomtatott könyvanyag és adatbázisok szerzeményezése, gondozása, szolgáltatása, szintén a mai, modern könyvtárhasználói igényeket kielégítve.

Míg állományvédelem alatt a muzeális könyvanyag esetén sokan csak restaurálásra gondolnak, a modern könyvállománnyal bírók pedig a lopásgátló rendszerekre, az egyházi-felekezeti könyvtárakban ez összetett feladat. Valóban beletartozik, mégpedig kiemelt helyen a preventív, általános állagvédelem, az egyedi restauráltatás, a tűzvédelem, a vagyonvédelem, de a jogi védelem is – nem is annyira a szerzői jogi védelem, de a tulajdonjogi védelem, sőt a digitalizálás is, melynek elsődleges célja az, hogy óvják a védett köteteket: nem az eredeti művet kell a kutató kezébe adni hosszabb tanulmányozásra. Az 1993-ban létrejött NKA-nál az egyházi könyvtárak 1997–1998-tól, a nyilvános státuszt vállalók 1999–2000-től különösen is tudtak pályázati támogatást nyerni, főként restaurálásra. 2013-ig az egyházi-felekezeti könyvtárak éltek is ezzel a lehetőséggel, ám az utolsó években az elnyerhető összeg egyre kisebb lett, és utána ez a pályázati cél-téma szinte teljesen megszűnt. Az Egyházi Könyvtárak Egyesülete 1999-ben, Sopronban foglalkozott először komolyabban éves összejövetelén az állományvédelemmel. 2002-től az éves konferenciák tematikája úgy alakult, hogy az egyik évben szorosán vett értelemben állományvédelemmel (a gyűjtemények gondozása, prevenció, egyedi és általános restauráltatás, a gyűjtemények kultúrtörténeti értéke, általában a kulturális örökség védelme), a

¹⁰ ÁSVÁNYI 2014. 4.

A 2016-ban először, majd 2017-ben másodszor is megrendezett konferencia a magyarországi szakkönyvtárak identitáskeresését jelzi, valamint azt, hogy a nem korszakú és a sokféle szakterület és szakág miatt nagyon sokféle könyvtárat magába foglaló könyvtárcsoport keresi helyét és artikulálni igyekszik magát a magyar könyvtári rendszerben. A két szakkönyvtári seregszempléről itt tájékozódhatunk: 2016: (http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=seregszemle_2016) [2017.12.05.] 2017: (http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=seregszemle_2017) [2017.12.05.]

¹¹ ÁSVÁNYI 2011; ÁSVÁNYI 2017.

másik évben az *információ-technikai kihívásokkal* (régi gyűjtemények számítógépes katalógizálása, korszerű integrált rendszerek bevezetése, adatbázis-építés, internetes segédletek használata a könyvtári munkában, a régi és sok esetben holt anyag életre keltése, bemutatása kiállításokon és múzeumpedagógia eszközökkel, digitalizálás, az egyházi könyvtárak evangelizációs szerepe a 21. században) kapcsolatos előadásokat hallhattak a résztvevők. Ha a digitalizálást is állományvédelemnek tartjuk, közvetetten, minden második évben beszéltek állományvédelmi kérdésekről is.¹²

Átfogó felmérés az állományvédelemről az egyházi könyvtárakban 2005-ben készült.¹³ A kiértékelt felmérést szakmai jelentésként, helyzetkép-dokumentumként az Egyházi Könyvtárak Egyesülése benyújtotta a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumához. Ennek eredményeként a szokásos NKA-s pályázatokon kívül kvázi meghívásos pályázat keretében 2006-ban jelentős támogatást kaptak az egyházi könyvtárak a minisztériumtól állományvédelmi eszközök beszerzésére. 2006 és 2012 között szakfelügyeleti vizsgálatok történtek az egyházi könyvtárakban. Az alap és minőségi vizsgálatokhoz ugyanazokat a kérdőíveket használták, mint más könyvtártípusokban, de tartozott hozzá egy, a muzeális gyűjteményre vonatkozó melléklet is. A 2005-ös, az állományvédelemre vonatkozó felmérés óta több mint 10 év telt el. Szinte minden könyvtárban történt fejlesztés, változás. Különböző nagyságrendekkel folytatódott az állományvédelmi munka, különösen a restaurálás. Olykor a szükség diktálta a feladatot: beázás, penészedés. De épületrekonstrukció okán több könyvtárban megtörtént a tűz- és vagyonvédelmi rendszer kialakítása vagy korszerűsítése is.

A muzeális állomány megőrzésére irányuló állományvédelemmel egy időben, az információs kommunikációs technológia fejlődése és a 20–21. századi könyvtárhasználói-kutatói igények megváltozása miatt a 1990-es évek közepétől az egyházi könyvtárakban is elkezdődött a *számítógépes katalógizálás, feltárás*.¹⁴ 2000-re már minden egyházi

12 Konferenciák 2002 és 2014 között: 2002. Pannonhalma: *Régi és új – Az egyházi könyvtárak szerepe és feladata az információs társadalomban*; 2003. Sárospatak: *Kulturális örökség védelme*. 2004. Kalocsa: *Egyházi könyvtárak a változó hazai könyvtárügyben (Stratégia, cél, jövőkép, menedzsment)*. 2005. Csurgó: „A tudás gyökere keserű, gyümölcs pedig gyönyörűsége” (Apáczai Csere János) *Iskolai és egyházi felsőoktatási könyvtárak régen és ma*. 2005-ben az éves találkozó mellett konzultációs napot tartottak „Állományvédelem a rendőr, a biztonságtechnikai szakember, a jogszabályalkotók, a restaurátor és a könyvtáros szemszögéből” címmel. A szakmai nap címe is jelzi, hogy az állományvédelmen komplex munkát értünk. Ebben az évben történt meg a 2001-es, a kulturális örökség védelméről szóló törvény módosítása. 2006. Szeged: *A jövő korszerű könyvtárai: modernizálás műemléki környezetben, könyvtárépítés, könyvtártechnológia*. 2007. Szombathely: *Kultúra – kultusz – hagyományörzés*. 2008. Eger: *Könyvtár és kiállítás. A Biblia Éve*. 2009. Gyulafehérvár: közös konferencia a Magyar Egyházi Levéltárosok Egyesületével (MELTE) és az Egyházi Múzeumok Egyesületével (EME) 2010. Székesfehérvár: *témák: egyes egyházi gyűjteményekről és feladatokról és gyakorlatokról*. 2011. Pécs: *témák: könyvtári portálok, katalógusok, tartalomszolgáltatás, digitális könyvtárak, repozitóriumok*. 2012. Veszprém: *témák: marketing, menedzsment, pályázatok, jelenlét a médiában*, 2013. Pápa: *témák: e-könyvek, hagyományos és digitális képgyűjtemények, minősített könyvtár, arculattervezés*. 2014. Vác: *Örökségünk jövője – A 21. század kihívásai a muzeális állományok gondozásában, feldolgozásában és szolgáltatásában I–II. a következők: lásd 22. jegyzet*.

13 Eredménye a következő helyen olvasható: ÁSVÁNYI 2006.

14 A számítógépes katalógizálás bevezetéséről a következő cikkből tájékozódhatunk BARANYA–KÖVÉCS 2005a; BARANYA–KÖVÉCS 2005b; BARANYA–KÖVÉCS 2005c.

könyvtár használt valamilyen szoftvert, néhány gyűjtemény integrált rendszert.¹⁵ Az egyházi könyvtárak első közös katalógusa, a THECA¹⁶ 2000-ben jött létre, alapja a még nem integrált Orbis program volt. 2004–2005-ben szakmai napot, értekezletet és konzultációt tartottak, előkészítve az egyházi gyűjteményekben az integrált rendszerek bevezetését. Egy átfogó felmérés¹⁷ nyomán elemző szakmai anyagot nyújtott be az Egyházi Könyvtárak Egyesülése a minisztériumhoz. Részben a NKÖM támogatásának köszönhetően 2006-tól minden egyházi könyvtár integrált rendszert használ. A THECA fejlesztése 2006-ban leállt. 2009-ben indult el az UNITAS,¹⁸ az Egyházi Könyvtárak Közös Katalógusa és Információs Hírportálja. Az egyházi könyvtárak részt vesznek a hazai adatbázis-építésben (pl. MOKKA-R¹⁹), de saját gyűjteményeiket helyi adatbázisokban és nyomtatott katalógusokban is feldolgozzák.²⁰

Az állományvédelem kapcsán említettük már a *digitalizálást*, de természetesen az egyházi könyvtárakban sem ez az egyetlen oka és célja ennek az eljárásnak. A digitalizált dokumentumok elkészítése azon túl, hogy segíti a kutatók munkáját, lehetővé teszi, hogy a muzeális dokumentumokat szélesebb, bár inkább szakmai és érdeklődő közönségnek bemutassuk, például faksimile kiadványok, szövegkiadások, fordítások, akár kritikai kiadások formájában vagy elektronikus változatban. Ez utóbbi lehetővé teszi, hogy e dokumentumok bekerüljenek az intézményes oktatásba, és azt is, hogy ismeretterjesztési céllal nagyobb körben publikussá váljanak. Az igényes digitalizálás önerőből nagyon drága – színvonalas technikát, technológiát igényel, különösen a régi, védett dokumentumok esetében. Ha a nemzeti kulturális vagyont tekintjük, a muzeális gyűjtemények digitalizálására irányuló törekvésekben az egyházi könyvtárak megkerülhetetlenek, mert egyedi dokumentumokat: kódexeket, ősnymtatványokat, régi magyarországi nyomtatványokat őriznek. Ugyancsak egyedülállók az egyes egyházkerületekre, egyházmegyékre, szerzetesrendekre, adott kisebb felekezetekre vonatkozó „kvázi helyismereti” gyűjtemények, melyek az egyes egyházi könyvtárakban találhatóak. Bár az egyházi könyvtárakban pályázati támogatással, szponzori felajánlásból vagy akár önerőből történt digitalizálás, az egyházi gyűjtemények egy átfogó országos és nemzeti stratégiára várnak, melybe egyesületi szinten készek bekapcsolódni, hogy ez a munka hatékony legyen, és ne történjenek párhuzamoságok sem.

Az egyházi könyvtárak közül több modern – teológiai – gyűjteménnyel is bír, állományát gyarapítja, gondolzza, és korunk infokommunikációs elvárásainak megfelelően szolgáltatja. A szerzeményezés 1989 előtt a „vasfüggönyön” keresztül sok nehézségbe ütközött, 1990 után pedig a hiányok pótlása okozott anyagi és egyéb nehézséget. Az

15 Az első tapasztalatokról beszámoló olvasható: *Számítógépes programok az egyházi könyvtárakban* összefoglaló címmel, melyben a különböző, egyházi könyvtárakban használt szoftvereket értékeli egyházi könyvtáros kollégák: FISCHERNÉ 2001; POLOVITZERNÉ 2001; TÖRÖK 2001; VIOLA 2001.

16 Ismertetőt lásd: BROCKZY 2002; BROCKZY 2001; DRÓTOS–SOMOGYI 2007.

17 Felmérés eredménye: BARANYA–KÖVÉCS 2005a; BARANYA–KÖVÉCS 2005b; BARANYA–KÖVÉCS 2005c.

18 <https://www.unitas.hu/> Egyházi Könyvtárak Közös Katalógusa és Információs Hírportálja. Ismertető: BARANYA 2010.

19 <http://www.eruditio.hu/mokka-r/> [2018.02.24.]

20 Nyomtatott önálló katalóguskötetek: RÉTFALVI 2006; VELENCZEI 2008; BOROS 2010; W. SALGÓ 2017. Helyi, regionális kiadványban jelent meg: KREDICS 1978. Szakdolgozatként készült el: BÁN 2003. Ez a dolgozat 2010-ben kiegészült a possessor bejegyzések pontosításával, azonosításával (FONT Zsuzsa munkája). CD-ROM-on érhető el: BEREZC 2004.

állománygondozás korábban legfeljebb cédulakatalógus építését jelentette, a szolgáltatás esetlegesen nyilvántartott kölcsönzést, ritkán helyben használatot, a könyvtár használói pedig az adott felekezet lelkészei, teológiai hallgatói, hitoktatói voltak. A számítástechnika – ahogy minden technikai újdonság – anyagi és más okok miatt az egyházi könyvtárakba csak „fáziskéséssel,” lassan „szivárgott” be. Az olvasói igények gyors változása – igény a friss információkra, a legújabb szakirodalomra, adatbázisok elérhetőségére, szövegszerű, elektronikus, digitalizált változatra – az egyházi könyvtárak szolgáltatásait is megváltoztatta. A korlátozottan nyilvános tudományos szakkönyvtárak nyitottak voltak a váltásra, sok könyvtár vállalta a nyilvános státusszal járó szakmai feltételek megteremtését, és kérte felvételét a nyilvános könyvtárak jegyzékére.²¹

A középiskolai könyvtárak vitathatatlanul külön csoportot alkotnak a könyvtári hálózaton belül, ám a könyvtáros szakma és az állami fenntartó intézmények véleménye is megoszlik arról, hogy a felsőoktatási (egyetemi-főiskolai) könyvtárak külön csoport a könyvtári rendszeren belül, vagy a szakkönyvtárak közé tartoznak. Az egyházi könyvtárak nem homogén²² közösségében is külön helyet foglalnak el az oktatási intézmények könyvtárai. Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése látószögébe a középiskolai könyvtárak közül a muzeális gyűjteménnyel bírók, illetve az egyben gyűlekezeti könyvtárak tartoznak bele. A felsőoktatási könyvtárak között vannak régi, szemináriumi, az 1989 előtti évtizedekben zárt vagy egyféle állami kontroll alatt működő könyvtárak, és az 1990 után létrejötték.

Az elmúlt két évtizedben a változás, fejlődés leginkább az egyházi felsőoktatási könyvtárakban jelentkezett. A gyorsan változó informatika, telematikai technológia, a kultúra oktatásközpontú fejlődése, az olvasói igények változása, a magyar felsőoktatás átalakulása rákényszerítette ezeket a könyvtárakat, hogy megkeressék a helyüket az állami és „magán” felsőoktatási könyvtárak között; meg kellett fogalmazniuk és ki kellett alakítaniuk „identitásukat.” Az olvasói szokások megváltozása: a kurrens tartalmak gyors elérhetősége, az elektronikus tartalmak nagy tömegű megjelenése és használata, saját adatbázisok építése és részvétel külső adatbázis építésében, valamint a könyvtárlátogatók számának növekedése a szolgáltatások megújításának szükségességét vonták maguk után.

A 20. század második felében Magyarországon a könyvtárosi munkát elkötelezett, igazi hivatástudattal dolgozó könyvtárosok végezték, akiket egy adott korban, egy adott „kulturmissziós” feladatra készítettek fel. A könyvtárak a kor technikai színvonalának és a felhasználói igényeinek viszonylag jól megfelelő gyűjteményekkel rendelkeztek, melyeket helyenként jó, helyenként európai színvonalú szolgáltatásokkal bocsátottak a könyvtárhasználók rendelkezésére. Ám a könyvtárhasználók, a könyvtárosok és leginkább a fenntartók tudatában egy 19. századi könyvtárkép élt. A politikai és gazdasági döntéshozók és intézmények érdektelennek tekintették a könyvtárügyet, a maradékelven alapuló finanszírozás nem tett lehetővé korszerű fejlesztéseket.

²¹ Az Emberi Erőforrások Minisztériuma 2014-ben elkezdte az egyházi nyilvános könyvtárak szakértői vizsgálatát, mely a nyilvános könyvtár feltételeinek vizsgálatára irányul. A 2017-ben befejeződő munkával kapcsolatban könyvtári szakértőként büszkén jegyezzük meg, hogy minden egyházi könyvtár megfelelt a nyilvános státusszal járó elvárásoknak.

²² Az egyházi könyvtárakat csoportosíthatjuk *felekezetek* szerint, de *gyűjteményük nagysága, hatóköre*, az adott *felekezet hierarchiája* (kisebb felekezeteknél, mint unitárius, evangélikus, szerb ortodox: országos hatókörű, református: egyházkerületi, gyülekezeti, katolikus: egyházmegyei), a *fenntartó intézmény* (egyetem, főiskola) vagy a *közösség* (szerzetesrend) szerint.

Az egyházi könyvtárakban a rendszerváltozást megelőző évtizedekben az oktatásból 1948 vagy 1950 után kizárt, lelkiileg ellehetetlenített tudós szerzetesek vagy a könyvtáros-ságot címként viselő papok, nővérek és lelkészfeleségek, esetleg szerzetesrendi vagy szemináriumú növendékek dolgoztak. A gyűjtemények gyarapítása külföldről esetleges volt, belföldi teológiai vagy vallásos könyvkiadás szinte nem, vagy erősen cenzúrázva létezett. Az egyházi fenntartók vagyont – mely segítségével a második világháború előtt az egyházi iskolákat, szociális intézményeket és egyéb kulturális intézményeket, például könyvtárakat tartottak fent – államosították, megmaradt költségvetésük alapfeladatuk (pasztoráció) ellátására is szűkös volt.

Az információs és kommunikációs technológia előretörése már a rendszerváltozást megelőző évtizedben a könyvtáros szakma megújulását követelte – világszerte. A könyvtár az oktatás és tanulás központja, tudásközpont lett, az információs és tudásalapú társadalom alapintézményévé vált. A könyvtárhasználóknak a szolgáltatások iránti igénye megváltozott: naprakész, pontos információkat kerestek, melyekhez gyorsan szerettek volna hozzájutni, vagyis egyre inkább minőségi szolgáltatást vártak el. A külföldi szakmai változások nem hagyták érintetlenül a hazai könyvtárügyet sem, az Európai Unió tagság terve pedig egyenesen megkövetelte az EU-konformitást a könyvtári területen is. Az 1989 után megváltozott politikai, gazdasági, társadalmi és technológiai tényezők következtében a könyvtári-információs területen először elbizonytalanodás volt tapasztalható. A nemzeti könyvtár koordináló szerepe és az addig alapvető szakmai segítséget nyújtó Könyvtártudományi és Módszertani Központ is megszűnt. A korábban működő szakmai szabályozások és központi szolgáltatások nem működtek tovább, a jogi szabályozás elavult lett. Az 1990-es évek közepétől szükségessé vált – elengedhetetlenül – a változtatás a hazai könyvtári rendszeren, a könyvtárügy stratégiáján, a jogi szabályozáson.

Ebben a változó szakmai helyzetben vált lehetővé az egyházi gyűjtemények megújítása és megújulása, sőt új egyházi könyvtárak alapítása. A könyvtárak munkatársai, idővel vezetői is fiatal – ugyan települési könyvtári munkára – képzett szakemberek lettek, akik friss szakmai tudással kerültek a könyvtárakba. Az egyházak kárptólásával a fentebb vázolt sorrendben az egyházi múzeumokra, levéltárakra és könyvtárakra is jutott némi támogatás. Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése megteremtett egy felekezeten feletti, ökumenikus érdekképviselőt, összekötő szerepet vállalt az állami döntéshozók, a szakma és az egyházi könyvtárak között. Határozott és eltökélt fellépésével részt és helyet kért az egyházi könyvtárak számára a magyar könyvtári rendszerben, könyvtárügyben. Figyelemmel kísérte a szakmai törekvéseket, újdonságokat, részt vett országos szakmai rendezvényeken, nemzeti projektekben, szakmai egyeztetésen, értekezleten, kerekasztalon és maga is szervezett az egyházi és nem egyházi könyvtárak munkatársai számára szakmai programokat.²³

²³ <https://www.eke.hu/kozgyulesek> [2017.12.05.]; <https://www.eke.hu/szakmai-napok> [2017.12.05.]; <https://www.eke.hu/szomszedolasok> [2017.12.05.]; 2015. február 26. *Szomszédolás: Országgyűlési Könyvtár; június 29. – július 1. éves találkozó: konferencia és szakmai délelőtt: Digitális tartalmak és szolgáltatások az egyházi és világi könyvtárakban I–II.*, helyszín: Sárospataki Római Katolikus Gyűjtemény Könyvtár; október 14. *Szomszédolás: Ráday Könyvtár, Károly HTK Török Pál Könyvtár, ELTE Könyvtár; november 4.: Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer és minőségbiztosítás a gyakorlatban – Szakfelügyelet*, szakmai nap, helyszín: Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola; 2016. február 24.: *Az egyházi könyvtárakban őrzött kódexek és kódex-fragmentumok feldolgozása és digitalizálása*, szakmai nap, helyszín: Piarista Gimnázium, Budapest; május 9–10.: *Könyvtári minőségirányítás-minőségbiztosítás, továbbképzés*, helyszín: Tihanyi Apátság; június 27–29. *Miscellanea – régi problémák, új utak, szomszédolás I–II.* éves konferencia és szakmai nap, helyszín:

Vitathatatlan része volt abban, hogy az egyházi könyvtárak visszakerültek az élő könyvtári hálózatba.

Az elmúlt lassan negyedszázadról elmondhatjuk, hogy *néhány* egyházi könyvtárban *nagyon sok és nagy változás* történt, *több* területen. Fenntartóváltás, fenntartóképviselő-változás, személyi változás a könyvtár élén és a munkatársak körében, jelentős beruházások: látogatóközpontok és kiállítóterek létesítése, épület-rekonstrukció, akadálymentesítés, raktárbővítés, ezzel együtt a tűz- és vagyonvédelmi rendszer kialakítása, olvasó- és kutatótermek kialakítása, berendezése célbútorokkal, integrált rendszerek bevezetése, a számítástechnikai infrastruktúra fejlesztése, retrospektív katalóguskonverzió, digitalizálás. *Sok könyvtárban csak kis fejlesztésekre volt mód, nem látványosan.* Egy-egy számítógép cseréjére, könyvtári bútor beszerzésére, komolyabb könyvtári szoftver beszerzésére. Ez a különbség a gyűjtemény „történeti” jelentőségétől *függ*, és nagy részben attól, hogy mennyire tekintélyes a fenntartó, illetve annak képviselője, és mennyire agilis a könyvtár vezetője, vagyis végső soron az emberi tényezőtől. Sok minden függ az anyagi helyzettől, de sok minden nem pénzkérdés, hanem munka, akarat kérdése. Ismerve egyházi könyvtáros kollégákat, a legtöbben felelős, készséges, hűséges sáfárai gyűjteményüknek.

IRODALOM

- ÁSVÁNYI 2004a ÁSVÁNYI Ilona: Tízéves az Egyházi Könyvtárak Egyesülése 1. *Könyvtári Levelezőlap*, 15. (2004):7. 5–11. (https://www.eke.hu/sites/default/files/csatolmanyok/bibliografia/2015/kl_epa00365_2004-07_005-011.pdf) [2017.12.05.]
- ÁSVÁNYI 2004b ÁSVÁNYI Ilona: Tízéves az Egyházi Könyvtárak Egyesülése 2. *Könyvtári Levelezőlap*, 15. (2004):8. 3–11. (https://www.eke.hu/sites/default/files/csatolmanyok/bibliografia/2015/kl_epa00365_2004-08_003-011.pdf) [2017.12.05.]

Szarvas; november 21. *A jog útvesztőjében, avagy hogyan legyünk naprakészek a könyvtárakat érintő törvények változásaiban*, szakmai nap, helyszín a Dr. Szent-Iványi Sándor Unitárius Gyűjtemény Könyvtára; 2017. február 16. *Adjátok meg Istennek, ami Istené és a császárnak, ami a császáré (vö. Mt 22, 21). Kereszt(y)énység, gazdálkodás, szervezeti kultúra*, szakmai nap, helyszín: Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola; április 25. *Habent sua fata libelli I. – Párhuzamos történetek muzeális gyűjteményekről, könyvekről, régikönyves könyvtáro-soktól, restaurátoroktól, digitalizáló szakemberektől*, szakmai nap, helyszín: Piarista Gimnázium, Budapest; május 15–17. *Igen nem szép, ami nem igen szép (Kazinczy Ferenc). A minőségbiztosítás gyakorlata a könyvtár-ban, továbbképzés, helyszín: Ciszterci Nővérek Boldogasszony Háza Monostor, Kismaros; június 28–30. „... kincseiből régít és újat hoz elő.” Mt 13, 52 Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése éves összejövedele, Konferencia: *Megújulás és hagyomány a 21. században – a könyvtári környezet értékeinek megőrzése a folyamatos fejlődés segítséggel.* Szakmai délelőtt: *Változunk – maradunk: „... hasonlítva a házigazdához, aki kincseiből régít és újat hoz elő.” Mt 13, 52.; október 2. Tradíció és innováció. Muzeális gyűjteményeink helyzete, állapota, feldolgozottsága, digitalizálása*, szakmai konferencia az Egyházi Könyvtárak Egyesülése (EKE) és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) szervezésében, helyszín: FSZEK; november 30. „... és minden módon számon tartanak” (Kosztolányi Dezső) *Barát vagy ellenség az információs kommunikációs technológia?* szakmai nap az adatvédelem-ről, helyszín: Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola.*

- ÁSVÁNYI 2004b ÁSVÁNYI Ilona: Tízéves az Egyházi Könyvtárak Egyesülése 3. *Könyvtári Levelezőlap*, 15. (2004):9. 3–7. (https://www.eke.hu/sites/default/files/csatolmanyok/bibliografia/2015/kll_epa00365_2004-09_003-007.pdf) [2017.12.05.]
- ÁSVÁNYI 2006 ÁSVÁNYI Ilona: Állományvédelem egyházi könyvtárakban. *Könyvtári Levelezőlap*, 18. (2006):7. 3–11. (http://www.epa.oszk.hu/00300/00365/00056/pdf/KLL_EPA00365_2006-07_003-010.pdf) [2017.12.05.]
- ÁSVÁNYI 2007 ÁSVÁNYI Ilona: Beszámoló az Egyházi Könyvtárak Egyesülése tevékenységéről 2004 és 2007 között. *Könyvtári LevelezőLap*, 18. (2007):8. 17–23. (https://www.eke.hu/sites/default/files/csatolmanyok/bibliografia/2015/kll_epa00365_2007-08_017-023.pdf) [2017.12.05.]
- ÁSVÁNYI 2009 ÁSVÁNYI Ilona: Az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének 15 éve különös tekintettel a 2004 és 2009 közötti időszakra. In: *15 éves az Egyházi Könyvtárak Egyesülése*. Szerk. ÁSVÁNYI Ilona. Pannonhalma, 2009.
- ÁSVÁNYI 2011 ÁSVÁNYI Ilona: Töprengések az egyházi könyvtárak sorsának változásáról. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 20. (2011):6. 3–14.
- ÁSVÁNYI 2014a ÁSVÁNYI Ilona: „... arra rendelvelek titeket, hogy munkátokkal *maradandó gyümölcsöt* hozzatok” (Jn 15,16). 20 éves az Egyházi Könyvtárak Egyesülése. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 23. (2014):9. 3–11. (<http://ki.oszk.hu/3k/2014/09/arra-rendelvelek-titeket-hogy-munkatokkal-maradando-gyumolcsot-hozzatok/#more-6507>) [2017.12.05.]
- ÁSVÁNYI 2014b ÁSVÁNYI Ilona: 20 éves az Egyházi Könyvtárak Egyesülése. *Könyvtári Levelezőlap*, 25. (2014):9. 3–9.
- ÁSVÁNYI 2014c ÁSVÁNYI Ilona: Az egyházi könyvtárak és a nyilvánosság. *Könyvtári Levelezőlap*, 25. (2014):4. 3–13.
- ÁSVÁNYI 2016 ÁSVÁNYI Ilona: Egyházi könyvtár: muzeális gyűjtemény? Tudományos könyvtár? szakkönyvtár? A KSH Könyvtár és az MKE által 2016. március 29-én rendezett „Szakkönyvtári seregszemle 2016” című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 63. (2016):5. 198–204.
- ÁSVÁNYI 2017 ÁSVÁNYI Ilona: Újabb töprengések... az egyházi könyvtárak és az Egyházi Könyvtárak Egyesülése régi-új feladatairól. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 26. (2017):1. 3–12.

- BÁN 2003 BÁN Magdolna: *A Kecskeméti Református Egyházközség Könyvtárának Régi Magyar könyveinek számítógépes feldolgozása* (Szakdolgozat). Szeged, 2003.
- BARANYA 2010 BARANYA Péter: Egyházi könyvtárak közös katalógusa és portálja. In: *Hagyomány, egység és korszerűség: az Egyházi Könyvtárak Egyesülése 2009. november 10-i jubileumi konferenciájának előadásai*. Szerk. GÁBORJÁNI SZABÓ Botond. Debrecen, 2010. 128–132.
- BARANYA–KÖVÉCS 2005a BARANYA Péter – KÖVÉCS Ildikó: Az egyházi könyvtárak informatikai fejlettsége: egy felmérés eredményei 1. *Könyvtári Levelező/Lap*, 17 (2005):5. 3–5. (https://www.eke.hu/sites/default/files/csatolmanyok/bibliografia/2015/kll_epa00365_2005-05_003-005.pdf) [2017.12.05.]
- BARANYA–KÖVÉCS 2005b BARANYA Péter – KÖVÉCS Ildikó: Az egyházi könyvtárak informatikai fejlettsége: egy felmérés eredményei 2. *Könyvtári Levelező/Lap*, 17 (2005):6. 3–5. (https://www.eke.hu/sites/default/files/csatolmanyok/bibliografia/2015/kll_epa00365_2005-06_003-005.pdf) [2017.12.05.]
- BARANYA–KÖVÉCS 2005c BARANYA Péter – KÖVÉCS Ildikó: Az egyházi könyvtárak informatikai fejlettsége: egy felmérés eredményei 3. *Könyvtári Levelező/Lap*, 17 (2005):7. 14–16. (https://www.eke.hu/sites/default/files/csatolmanyok/bibliografia/2015/kll_epa00365_2005-07_014-016.pdf) [2017.12.05.]
- BERECZ 2004 BERECZ Ágnes: *A Ráday Gyűjtemény ősnymtatványai és válogatott könyvritkaságai* (CD-ROM). Budapest, 2004.
- BOROS 2010 *A Váci Egyházmegyei Könyvtár ősnymtatványai = Catalogus Incunabulorum, Quae Bibliotheca Dioecesis Vaciensis*. Asservantur BOROS István. Vác, 2010.
- BROCZKY 2001 BROCZKY István: THECA. Internet keresőfelület az Orbis adatbáziskezelővel feldolgozott könyvtári adatokhoz. In: *Egyházi Könyvtárak Egyesülése. Névtár 2001*. Pannonhalma, 2001. 11–13.
- BROCZKY 2002 BROCZKY István: Egyházi könyvtárak internetes adatbázisa – THECA. *Könyvtári Levelező/lap*, 14. (2002):1. 15. (https://www.eke.hu/sites/default/files/csatolmanyok/bibliografia/2015/kll_epa00365_2002-01_015-017.pdf) [2017.12.05.]
- DRÓTOS–SOMOGYI 2007 DRÓTOS László – SOMOGYI Tamás: Adattármustra. Közös katalógusok. Theca. *Tudományos és Műszaki Tájékoztató*, 54. (2007):5. 215–216. (https://www.eke.hu/sites/default/files/csatolmanyok/bibliografia/2015/tmt_theca.pdf) [2017.12.05.]

- FISCHERNÉ 2001 FISCHERNÉ GRÓCZ Zita: Orbis. In: *Egyházi Könyvtárak Egyesülése. Névtár 2001*. Pannonhalma, 2001. 14–15.
- KREDICS 1978 KREDICS László: Ősnyomtatványok és antikvák a veszprémi püspöki könyvtárban [sic]. In: *A veszprém megyei múzeumok közleményei 13. Történelem*. Szerk. KRALOVÁNSZKY Alán – PALÁGYI Sylvia. Veszprém, 1978. 149–170.
- POLOVITZERNÉ 2001 POLOVITZERNÉ ANTAL Mónika: TINLIB integrált könyvtári rendszer. In: *Egyházi Könyvtárak Egyesülése. Névtár 2001*. Pannonhalma, 2001. 16–19.
- RÉTFALVI 2006 *Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár ősnyomtatványainak és antikváinak katalógusa = Catalogus incunabulorum et librorum sedecimo saeculo impressorum qui in Bibliotheca Dioecesis Sabariensis asservantur*. Összeáll./composuit RÉTFALVI Gábor. Szombathely, 2006.
- TÖRÖK 2001 TÖRÖK Beáta: A Corvina integrált könyvtári rendszer. In: *Egyházi Könyvtárak Egyesülése. Névtár 2001*. Pannonhalma, 2001. 20–21.
- VELENCZEI 2008 *A Székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa = Catalogus librorum ante 1601 impressorum, qui in Bibliotheca Episcopatus Alba-Regalensis*. Asservantur VELENCZEI Katalin. Budapest, 2008.
- VIOLA 2001 VIOLA Ernő: Szirén program. In: *Egyházi Könyvtárak Egyesülése. Névtár 2001*. Pannonhalma, 2001. 21–23.
- W. SALGÓ 2017 *A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár ősnyomtatványai = Incunabula Bibliothecae Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae: PFK-INC*. Összeáll. W. SALGÓ Ágnes. Pannonhalma, 2017.